

De Hongaarse weg naar het neo-liberalisme¹

| *André Mommen*

The new language – the new Yuppie language, let's say – is understandable. It's short and, as much as I'm able to make it, clear.

Premier Viktor Orbán in *Newsweek*, 11 december 1998.

De val van de Berlijnse Muur werd eigenlijk al in de zomer van 1989 in Hongarije ingeleid met het open knippen van de prikkeldraadgrens met Oostenrijk en de Ronde Tafelgesprekken tussen communisten en kersverse oppositiepartijen. Sindsdien is er veel veranderd op het politieke schaakbord. Na eerst geregeerd te zijn geweest door een conservatieve coalitie, kwam in 1994 een sociaal-liberale regering geleid door ex-communist Gyula Horn aan de macht. In 1998 was het dan weer de beurt aan een centrum-rechtse regering, ditmaal geleid door de yuppy-liberalen van Viktor Orbán. Inmiddels is Hongarije de NAVO binnengeloodst en ligt het lidmaatschap van de EU in het verschiet. De parlementaire democratie heeft er stevig wortel geschoten. Is Hongarije in tien jaar tijds dan een "normaal" West-Europees land geworden dat zijn plaats verdient in het Europese huis?

Laten we beginnen met een boutade die aangeeft voor welke keuzemomenten de Hongaarse politieke klasse in 1989 stond. Toen het imperium van Gorbachov instortte, rees de vraag of Hongarije het meest West-Europese land van Oost-Europa zou worden of daarentegen het meest Oost-Europese van West-Europa. Welnu, die keuze was snel gemaakt, want er bestond een ruime consen-

sus, zowel onder de meeste communisten als onder oppositionele groepen om de oversteek naar West-Europa te maken en om zo snel mogelijk het kapitalisme te omhelzen. Uiteraard leefde men in dat spannende jaar 1989 nog in de ongewisheid over het klauwen van de Russische beer. Doch de hervormingsgezinde communisten – d.w.z. de grote meerderheid van de Hongaarse

Socialistische Arbeiderspartij (Magyar Szocialista Munkáspárt, MSZMP) – genoten het vertrouwen van Gorbachov en al ruimschoots vóór de *Wende* hadden ze de marxistisch-leninistische ideologie verlaten om een sociaal-democratische partij op te richten die lid wilde worden van de *Socialistische Internationale*. De kaarten waren geschud. De Hongaarse transitie van socialisme naar kapitalisme kon beginnen.

Het kádárisme

Hoe had het ineens zó ver kunnen komen? Over de oorzaken van de val van het socialisme is heel wat gezegd. Wat het Hongaarse geval betreft, was in elk geval geen sprake van een breed sociaal verzet tegen de regering. De Partij telde ongeveer 850.000 leden. Het regime kon zich verheugen in een ruime consensus over zijn politiek. Alleen constateerde men uiteindelijk een zeker onvermogen om de Hongaarse economie op de rails te houden. Zoals in alle socialistische landen was de Hongaarse economie aanvankelijk eenzijdig gericht op het ontwikkelen van de zware industrie, dit met verwaarlozing van de sector van de consumptiegoederen, en op de collectivisatie van de landbouw. Het grootgrondbezit was uiteraard radicaal afgeschaft, doch onder de klasse van de kleine boeren bleef het verzet tegen de collectivisering hardnekkig. Wat het regime steeds weer tot compromissen dwong. Voorts zat de Hongaarse economie vastgeklonken in de ruilhandel met de COMECON. Deze ruilhandel versterkte de afhankelijkheden door de inflexibiliteit van de planning. De USSR werd de belangrijkste handelspartner als leverancier van grondstoffen en energiedragers (vooral olie en aardgas) en nam agrarische producten en hoogwaardige machines en voertuigen (vooral de befaamde *Ikarusz*-bussen) af. Het regime van János Kádár dat na de *contra-revolutie*² van 1956 de politiek verstoorde verhoudingen moest normaliseren, verwierf in de praktijk een duidelijke uitzonderingspositie in het socialistische blok. Moskou wilde geen tweede militaire exercitie in Budapest. Kádár mocht zijn binnenlandse positie versterken door een brede

politieke consensus rond zijn persoon en de Partij te organiseren. De deuren van de Partij stonden wijd open en de leden stroomden met honderdduizenden toe. Kádár's fameuze uitspraak – die echter nergens op schrift staat – dat “wie niet tegen ons is, is met ons”, werd nogal letterlijk opgevat. Ex-opstandelingen mochten terugkeren uit het buitenland en ex-politieke gevangenen kregen, als daar aanleiding toe bestond, een volwaardige baan in het staatsapparaat. Alleen, ze mochten niet aan politiek doen. Dat was het monopolie van de Partij. Dit was dus een zeer *frele* hegemonie die de Partij nu uitoefende. Angst voor een herhaling van de gebeurtenissen van 1956 spoorde de Partij zowel aan tot het verlenen van een grote mate aan intellectuele vrijheid en vrij reizen naar het Westen als tot het zoeken van de weg van de minste weerstand toen ingrijpende economische beslissingen zich opdrongen. Het *kádárisme* wilde elke vorm van onvrede afkopen.

Daarom werd het staatsapparaat opgeblazen met ambtenaren en intellectuelen. Men hield de schijn op alsof Hongarije een normaal land was met een open raam op het kapitalisme. Het lidmaatschap van diverse internationale instellingen, o.a. van het IMF, werd aangevraagd en verworven. Het grote probleem voor de kádáristen was dat men

Het grote probleem voor de kádáristen was dat men deze schone schijn niet meer zelf kon betalen vanuit de verdere ontwikkeling van de eigen productiekrachten, maar steeds meer moest financieren door middel van leningen aangegaan in het Westen.

deze schone schijn niet meer zelf kon betalen vanuit de verdere ontwikkeling van de eigen productiekrachten, maar steeds meer moest financieren door middel van leningen aangegaan in het Westen. Dat laatste lukte aanvankelijk gemakkelijk.

Na de eerste oliecrisis in 1973 wilden de internationale banken hun *petrodollars* uit de OPEC-landen recyclen in Oost-Europa en Latijns-Amerika. Terugbetalen zou een zorg voor later zijn. Die zorg werd pas acuut toen in augustus 1982 Mexico als gevolg van de hoge dollarkoers en de hoge rentestanden alle betalingen moest staken. Socialistische landen als Polen, Hongarije en Joegoslavië met een hoge buitenlandse schuld in harde valuta, kwamen toen meteen in de vuurlijn te liggen. Maar zolang men in Moskou de politieke wil en de economische middelen bezat om Polen en

Hongarije bij te springen, was er nog niets aan de hand. Beide landen konden daardoor met de buitenlandse geldschietters onderhandelen over een regeling. Maar toen na 1985 de olieprijs daalden, kwam Moskou in financiële nood. Het was de periode dat Gorbachov de leiding in Moskou overnam en aan het hervormen sloeg. Dat hield o.a. in dat zijn bondgenoten voortaan in harde valuta hun energieleveringen zouden moeten voldoen. Hongarije kon dat niet zonder de exporten naar het Westen te verhogen en lonen-der te maken. Zonder Russische energiedragers schoof de Hongaarse economie onvermijdelijk in de richting van het faillissement. Wat te doen? Het roer moest economisch om. Want het Hongaarse volk leefde boven zijn stand. Verder lenen in het buitenland was structureel onmogelijk geworden nu de buitenlandse schuld in harde valuta met sprongen opliep³. Men kan zich voorstellen dat de naderende catastrofe de oude leiders in de Partij verlamde. Hoe aan het volk dit faillissement vertellen? Stond soms een herhaling van 1956 op de agenda?

De hervormingen

Binnen de Partij flakkerde de discussie over een hervorming van de planeconomie op. Die discussie werd hoofdzakelijk geleid door economen en technocraten uit het staatsapparaat, de toenmalige Karl Marx Universiteit in Budapest en de centrale partijorganisatie. De conclusie was dat men naar *marktmechanismen* moest zoeken om de doelmatigheid te verhogen, dat men de moed moest hebben om oude fabrieken te sluiten en ook dat een politiek van volledige tewerkstelling onhaalbaar was geworden in de gegeven omstandigheden. Het land moest zich openstellen voor buitenlandse investeerders om zo de werkgelegenheid te verhogen en de investeringen in nieuwe industrieën op te krikken. Kortom, een integratie in de richting van het kapitalistische buitenland stond op het programma. Het was evenwel niet de eerste maal dat men in de Partij over dergelijke economische hervormingen praatte. Dergelijke hervormingen waren in het verleden ook herhaalde malen teruggedraaid. Maar ditmaal discussieerde men niet meer in een comfortabele positie. Het faillissement stond immers voor de deur. De pijnlijke vraag stelde zich nu of men niet moest afstappen van het socialistisch systeem *tout court*?

Een tweede discussie voltrok zich op het zuiver ideologische niveau in intellectuele kringen waar

men het *politieke regime* zelf ter discussie wilde stellen⁴. Zoals elders bestond er ook in Hongarije een kleine maar actieve intellectuele oppositie tegen de nochtans weinig repressieve kantjes van het socialistische regime. De intellectuele onvrede zat evenwel diep. Er was wel degelijk een vorm van censuur en ingrepen van de politie waren veelal nogal arbitrair. De Westers georiënteerde intellectuelen kwamen tegen het *kádárisme* in het verweer. Een jongere generatie die na 1956 was opgegroeid, wilde een meer liberaal gericht socialisme. In 1987 vormden deze *samizdat*-intellectuelen een netwerk van "onafhankelijke initiatieven", waaruit dan in november 1988 zich de Alliantie van Vrije Democraten (Szabad Demokraták Szövetsége, SzDSz) zou vormen. Ook ontwaakten nu de Hongaarse traditionalisten. Hun leider was de toneelschrijver István Csurka. Voor de traditionalisten bestond de oplossing voor de politieke en economische crisis in het teruggrijpen naar een soort van Hongaarse renaissance⁵. In 1987 stichtten deze traditionalistische intellectuelen het Hongaars Democratisch Forum (Magyar Demokrata Fórum, MDF)⁶. Aan de universiteit in Budapest ontstonden discussiegroepen rond docenten en studentenleiders die in maart 1988 de Vereniging van Jonge Democraten (Fiatl Demokraták Szövetsége, FIDESz) stichtten. Uit deze drie organisaties zouden de drie grote politieke organisaties ontstaan die in 1989 door de regering aan een Ronde Tafel werden uitgenodigd om te praten over de toekomst van het land.

De Partij zelf begon ernstige scheuren te vertonen. Een populistische vleugel geleid door Imre Pozsgay steunde vanaf het begin het MDF in hoop op die manier een draagvlak voor een presidentieel regime te organiseren. De technocratische vleugel steunde Pozsgay niet volmondig en mikte op een geparlementariseerd regime dat op die manier een stootkussen tussen instellingen en bevolking kon aanleggen. Deze technocraten wilden na afloop van de Ronde Tafel de MSzMP omvormen tot een normale sociaal-democratische partij. Inmiddels waren de vooroorlogse *historische* politieke partijen ook weer tot leven gekomen. Het betrof hier de Hongaarse Sociaal-Democratische Partij (Magyar Szociáldemokrata Párt, MSzDP), de Christen-Democratische Volkspartij (Kereszténydemokrata Néppárt, KDNP) en de Partij van de Kleine Boeren (Független Kisgazda-, Földmunkas- és Polgári Párt, FKGP). Deze partijen liepen evenwel duidelijk achter de ontwikkelingen aan en vooral de MSzDP slaagde er niet om zich duidelijk te profileren.

Tijdens de Ronde Tafel konden de hervormingsgezinden in de MSzMP het laken naar zich toehalen en de communisten van de oude stempel marginaliseren. De hervormers hoopten de politieke macht te behouden, want in de opiniepeilingen lag de MSzMP nog altijd ruim op kop, terwijl de pas gevormde nieuwe partijen zwak en ongestructureerd waren. De hervormer en populist Imre Poszgay had een akkoord gesloten met het MDF. In ruil voor het presidentschap voor hemzelf zou dan MDF-leider Jozsef Antall het premierschap in de schoot geworpen krijgen. Deze deal verwekte grote onrust bij de liberale oppositie (SzDSz en FIDESz). Men vreesde hier een populistisch-nationalistische machtsgreep. In de MSzMP was niet iedereen gelukkig met Poszgay's populisme. De technocratische hervormers wilden liever een sociaal-democratische koers varen om de steun van het Westen niet te verliezen. Een harde kern van de communisten verzette zich tegen elk hervormingsstreven. Op het laatste partijcongres dat in oktober 1989 plaatsvond, waren de hervormers echter ruim in de meerderheid. Zij wilden een nieuwe socialistische partij oprichten. De communistische fractie zette daarna gewoon de oude MSzMP voort. De door de hervormers opgerichte opvolgerspartij Hongaarse Socialistische Partij (Magyar Szocialista Párt, MSzP) slaagde er met moeite in om 40.000 leden te werven.

Reeds op 2 mei 1989 had minister van Buitenlandse Zaken Gyula Horn symbolisch de prikkeldraad van het IJzeren Gordijn met Oostenrijk doorgeknipt. In september 1989 zette hij de deur open voor de Oost-Duitsers die naar West-Duitsland wilden vertrekken. Tussendoor hadden de hervormers gepoogd schoonschip te maken met het communistische verleden. Imre Nagy was inmiddels in de zomer van 1989 met toespraken en al herbegraven. Even voordien was patriarch en ex-partijleider (hij was in 1988 teruggetreden) János Kádár overleden en onder grote belangstelling ten grave gedragen. Dit symboliseerde het einde van een tijdperk. Na afloop van de Ronde Tafel konden de communisten in september niet

anders dan het principe van het parlementarisme omhelzen en de staatsvorming doorzetten. Er was geen weg terug meer toen in november 1989 ook nog eens de Muur viel. De Hongaarse oppositie werd zich daardoor bewust van haar kracht en forceerde een snelle doorbraak om de restanten van het communisme op te ruimen. Steeds meer mensen kwamen op straat om dat te eisen. Het opportunistische MDF, dat had ingestemd met een bij algemeen stemrecht te verkiezen president (Poszgay dus) in ruil voor het premierschap voor Antall, kwam nu zwaar in de problemen toen de liberale oppositiepartijen die *radicale* breuk forceerden via een referendum dat met een krappe meerderheid komaf maakte met dat compromis en dat bepaalde dat de president door het parlement ná de algemene verkiezingen zou worden aangeduid. De partijmilities werden opgeheven,

Onder de middenklasse leefde de hoop dat het tijdperk van een Westerse levensstijl en consumptie weldra een feit zou zijn. Vele technocraten zegden de politiek vaarwel voor een loopbaan als zelfstandig adviseur.

de partijcellen in bedrijven eveneens en het partijbezit werd aan de staat overgedragen. Gedwongen door de feiten sloot het MDF hierop een compromis met de liberalen om Árpád Göncz na de parlamentsverkiezingen van maart-april 1990 tot president te verkiezen⁷. Inmiddels was de reform-communistische regering van Miklos Nemeth herleid tot een ploeg die tot dat tijdstip de lopende zaken zou behartigen en de transitie zou regelen.

Antalls conservatief intermezzo

De transitie zorgde voor snelle sociale verschuivingen in de klassenstructuur. Een klasse van nieuwe ondernemers en handelaren ontplooiden zich via de informele privatiseringen. Onder de middenklasse leefde de hoop dat het tijdperk van een Westerse levensstijl en consumptie weldra een feit zou zijn. Vele technocraten zegden de politiek vaarwel voor een loopbaan als zelfstandig adviseur. Anderen hadden hun diensten aangeboden aan de nieuwe partijen die goed in de markt lagen of hadden zich meester gemaakt van door hen afgesplitste delen van de staatsbedrijven. Het oude repressieve staatsapparaat was eveneens in volle ontbinding. De parlamentsverkiezingen van maart-april 1990 in twee stemrondes bracht een rechtse parlementaire meerderheid met MDF,

Kleine Boeren en Christen-Democraten in het parlement. De *contrarevolutie* was door de publieke opinie gelegitimeerd. De ex-communistische opvolgerspartij MSzP verzamelde nog maar goed 10 procent van de stemmen, terwijl de communistisch Arbeiderspartij (Munkáspárt, MP) niet eens de kiesdrempel van 5 procent haalde. Ongeveer 30 procent van de kiezers had duidelijk liberaal gestemd. Er was zeker geen sprake van een nationaal-conservatieve zondvloed. Het MDF was de grootste partij geworden, echter met niet meer dan 24 procent van de stemmen (zie tabel 1). De rechte stemmen hadden zich versnipperd, waardoor kandidaat-premier Antall met Kleine Boeren en Christen-Democraten een meerderheidscoalitie moest vormen.

De *Országgyűlés* (Nationale Vergadering) telt 386 leden verkozen voor vier jaar, waarvan 176 zetels per enkelvoudig district, 152 proportioneel verdeeld over grote kiesdistricten en 58 zetels worden vergeven om de proportionele vertegenwoordiging af te ronden.

Het regime van Antall benadrukte de conservatieve waarden van gezin en Hongarendom, doch dit wakkerde slechts het wantrouwen van het liberale deel van de bevolking aan. Weinigen voelden iets voor het herstellen van het vooroorlogse half-fascistische regime van admiraal Miklos Horthy dat gekarakteriseerd werd door een bewind van oude adel, ambtenaren en priesters. Vooral de teruggave van het door de communisten genationaliseerde bezit zorgde voor gekrakeel in de coalitie van Antall. De Boerenpartij wilde onvoorwaardelijke teruggave van de grond aan de oorspronkelijke bezitters (de kleine boeren uiter-

aard) of hun erfgenamen, wat tot grote economische chaos moest leiden en dus onuitvoerbaar was. De Christen-Democraten wilden terug naar het klerikalisme en de macht van de kerk herstellen, inclusief de teruggave van de genationaliseerde kerkelijke goederen. Het MDF, dat nog een liberale vleugel kende, werd het toneel van oneigheid veroorzaakt door de nationalistische en anti-semitische demagogie van István Csurka. Antall koos voor gematigdheid en zette Csurka en zijn aanhangers buiten. Inmiddels hadden de liberalen al het MDF verlaten. Vooral de opmerking van Antall dat hij de premier wilde worden van alle Hongaren in de wereld, had onrust veroorzaakt in de buurlanden van Hongarije waar zo een 5 miljoen Hongaren leefden. Over de regeercapaciteit van de nieuwe leiders deden weldra opmerkelijke verhalen de ronde. De meeste conservatieve politici waren demagogen die per "toeval" politicus waren geworden en die uitblonken door hun cliëntelistische praktijken. Van het parlement maakten ze een tribune om verwarde en verwarring stichtende redevoeringen af te steken in plaats van zich met goede wetgeving bezig te houden. In plaats van het ambtenarenapparaat af te slanken, wilden ze vooral nieuwe diensten met vage controlerende taken in het leven roepen om hun vrienden en familieleden te plaatsen. Antall zelf omringde zich met een kabinet van 3.000 medewerkers om de diverse ministeriële diensten en staatsorganen in de gaten te houden. Hij stopte de media vol met zijn vazallen en beval hen vooral propaganda voor zijn bewind te maken. Men gewaagde van het *antallisme* dat een *gradualistische* derde weg naar een kapitalisme met een *soziale Marktwirtschaft* aanwees, maar men voegde er niet aan toe welke maatregelen daartoe konden

Tabel 1: Verkiezingsuitslagen voor het parlement (1990, 1994 and 1998)

(percentages in de eerste ronde)

	1990		1994		1998	
	%	zetels	%	zetels	%	zetels
Magyar Szocialista Párt (MSzP)	10,9	33	33,0	209	32,3	134
Fiatal Demokraták Párt (FIDESz)	8,9	21	7,0	20	28,2	148
Független Kisgazda-, Földmunkas- és Polgári Párt (FKgP)	11,8	43	8,8	26	13,8	44
Szabad Demokraták Szövetsége (SzDSz)	21,4	92	19,7	69	7,8	24
Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP)	-	-	1,6	-	5,5	14
Munkáspárt (MSzMP/MP)	3,7	-	3,2	-	4,1	-
Magyar Demokrata Fórum (MDF)	24,7	165	11,7	38	3,1	17
Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP)	6,5	21	7,5	22	2,6	-
Magyar Szociáldemokrata Párt (MSzDP)	3,6	-	1,0	-	0,12	-
Onafhankelijken	-	-	-	11	-	2

leiden. Antall beloofde de bevolking om de sociale kosten van de *transitie* laag te houden. Hongarije zou daarbij zijn culturele traditie niet verkwaselen. Maar inmiddels mochten ook de financiers op beide oren slapen, want Hongarije zou aan al zijn internationale plichten voldoen. De staatsbedrijven werden wel geprivatiseerd, maar zonder ze uit te verkopen aan het buitenland. Antall beloofde dat het gezin, de eigendom en het *Hongarendom* de pijlers van de toekomstige maatschappij zouden worden. Dat klonk allemaal als veel, maar was *in concreto* erg weinig om er een bruikbaar regeerprogramma mee te vullen.

In de praktijk werd het regime van Antall gekarakteriseerd door een gebrek aan visie op de toekomst⁸. Antalls conservatief *romanticisme* sloot wel perfect aan bij de wensen van de oude Hongaarse intelligentsia met haar herinnering aan de vroegere *gentry* en die onder het communisme had overleefd in de overbevolkte culturele en academische sectoren⁹. Antall ontkwam er echter niet aan een beroep te doen op deskundigen van het vorige regime, omdat in zijn beweging kennis van sociale en economische problemen gruwelijk ontbrak. Het MDF had verzuimd vooraf een duidelijke economische koers uit te zetten. Twee opties dienden zich aan. Er waren de voorstanders van een Poolse *shoktherapie* en er waren pleitbezorgers voor een monetaristische aanpak¹⁰. Antall koos voor een monetaristische aanpak. Die keuze leidde tot een sterke, doch overgewaardeerde forint. Daardoor daalde de export. Doch de prijzen van de import van grondstoffen én consumptie- en investeringsgoederen konden laag blijven, wat de kosten van levensonderhoud minder snel deden stijgen. Die sterke munt dwong men dus af via een hoge rentestand, wat een zware hypotheek legde op het investeringsvermogen van de toch al bloedarmoedige Hongaarse bedrijven. Na enig enthousiasme lieten de buitenlandse investeerders het eveneens afweten. Van de andere kant zorgde de hoge rentestand weer voor instroom van veel *speculatief* kapitaal, waardoor de regering gemakkelijk het hoge financieringsstekort kon afdekken én aan de internationale betalingsverplichtingen kon voldoen. Dat was aantrekkelijk om Antalls

bewind te stabiliseren, maar op de langere termijn moest dit primitief monetarisme tot economische stagnatie leiden¹¹.

De ware reden voor Antalls onvermogen om uit de vicieuze cirkel van economische stagnatie te breken lag in de dwang die uitging van de hoge buitenlandse schuld en de angst voor een mogelijke volksopstand. De Geest van 1956 speelde dus ook het MDF parten. Dat alles inspireerde de regering Antall om autoritair op te treden tegen

de oppositie en om de sociaal-economische belangengroepen niet of nauwelijks bij het bewind te betrekken. Het gevolg was dat Antall steeds meer bevolkingsgroepen tegen zich in het harnas joeg en daardoor geïsoleerd raakte. Hij werd vooral door de urbane intelligentsia met de SzDSz als vertolker steeds hardhandiger aangepakt in hun media. Toen eind 1993 Antall overleed, was zijn

regering in feite reeds klinisch dood. De parlementsverkiezingen van mei 1994 zouden daarna de doods klok luiden over de versplinterde rechtse coalitie.

De wonderbaarlijke terugkeer van de ex-communisten

Tijdens de vier jaren van conservatief bewind had niet alleen de liberale oppositie van SzDSz en FIDESz luidruchtig aan de weg getimmerd, maar was ook de ex-communistische MSzP weer langzaam in de *running* gekomen. Het socialistische boegbeeld was de ex-minister van Buitenlandse Zaken Gyula Horn geworden. Hij was erin geslaagd om het technocratische kader grotendeels voor de partij te behouden. Horns pro-Westerse koers had de MSzP in het buitenland geaccepteerd gemaakt en de concurrerende MSzDP volledig gemarginaliseerd. De MSzP was ook de spreekbuis van de sociale ontevredenheid geworden over de gekelderde levensstandaard, de werkloosheid in de oude industriegebieden en de slechte economische perspectieven. Een zekere nostalgie naar het communistische regime speelde daarbij een rol nu Horn zich voor een betere sociale bescherming uitsprak. De liberale oppositie had haar oppositie hoofdzakelijk gericht op de

De ware reden voor Antalls

onvermogen om uit de vicieuze cirkel

van economische stagnatie te breken

lag in de dwang die uitging van de

hoge buitenlandse schuld en de angst

voor een mogelijke volksopstand.

verdediging van de liberale vrijheden. Hetgeen vooral de modernistische middenklasse in de grote steden aansprak. Maar SzDSz en FIDESz scoorden slecht onder arbeiders, gepensioneerden en ambtenaren.

De verkiezingen van mei 1994 betekenden een ineenstorting van het conservatieve blok en een grote overwinning voor de MSzP. De MSzP veroverde de absolute meerderheid in het parlement. Dat was mede het gevolg van de massale steun van de Hongaarse vakcentrale (Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége, MSzOSz). De MSzP had ondanks deze radicale arbeiderscomponent toch kunnen inbreken in het electoraat van SzDSz en FIDESz. Veel liberale stemmen waren immers in de tweede stemronde in de districten naar de MSzP gegaan. Daarbij had de MSzP uiteraard ook de stemmen van de kleine communistische MP, die andermaal de kiesdrempel van 5 procent niet haalde, kunnen incasseren. De MSzP had dus van zeer gunstige electorale omstandigheden geprofiteerd en had daaraan haar grote overwinning in zetels uitgedrukt te danken (zie tabel 1).

Na de verkiezingen verklaarde Horn onmiddellijk een coalitie te willen sluiten met de SzDSz. Dat was een verrassing daar de twee liberale partijen vóór de verkiezingen een gesloten front hadden gevormd. Horns aanbod veroorzaakte zowel in zijn eigen partij als in de gelederen van de SzDSz enige deining. Maar uiteindelijk ging de SzDSz snel overstag toen er drie ministerportefeuilles en de deelname aan de macht lokten¹². Men mocht aannemen dat de vier jaar gezamenlijke oppositie tegen de conservatieve regering veel wantrouwen tussen beide partijen had weggenomen en ook dat er grote affiniteiten tussen de topkaders van beide formaties bestonden. Anti-semieten als István Csurka beweerden dat hier sprake was van een *joodse samenzwering*.

Andere redenen voor de vorming van deze *paarse* coalitie zijn minstens zo belangrijk. Ten eerste was er de verdeeldheid binnen de MSzP zelf waar diverse strekkingen tegenover elkaar stonden. Horn mocht dan de onbetwiste politieke leider zijn, hij was allerminst meester over zijn lot. De radicale vakbondsvleugel kon hij beter intomen door sloop te gaan met de liberalen, dan door op een confrontatie te wachten. Ten tweede streefde Horn vooral reformistische continuïteit na en die kon hij enkel garanderen in het geval zowel de buitenlandse als de binnenlandse kapitaalbezitters zich met een terugkeer van de ex-communisten

konden verzoenen. Van de SzDSz was voorts geweten dat ze vlak voor de verkiezingen gulle giften van het bedrijfsleven had gekregen en goed in de markt lag bij de liberale partijen in de EU. Met de SzDSz in de regering zou Horn sterker staan dan met die partij in de oppositie. Een derde factor was dat MSzP en SzDSz samen beschikten over een verpletterende meerderheid van 72 procent van de parlementsleden. De regering kon hierdoor naar believen een grondwetsherziening door het parlement jagen. Dat moest de verdeelde oppositie wel dwingen mee te doen aan breed parlementair overleg door Horn voorgesteld. Critici merkten op dat Horn het oude *kádárisme* weer tot leven had gewekt. Inderdaad, de continuïteit was ook treffend in Horns personele keuze. Zijn regering was samengesteld uit nogal wat ex-ministers uit de laatste communistische regering. Ook in de parlementsfractie zaten overwegend ex-functionarissen uit de vroegere communistische partij. Voorts wees men op de fysieke gelijkheid tussen de ouder geworden Horn en die van Kádár in zijn laatste jaren. Horns enigmatische gelaatsuitdrukking bracht sommigen op het idee dat Horn de reïncarnatie van het *kádáristisch* charisma zelf was.

De grote kiesoverwinning was voor de socialistische leiders een vergiftigd geschenk geweest. De bevolking koesterde inderdaad overspannen verwachtingen ten aanzien van de nieuwe regering. Daarom beperkte de regering zich aanvankelijk tot een aantal bescheiden macro-economische ingrepen. Men wilde de massa geen pijn doen. De *forint* werd wel gedevalueerd, doch onvoldoende om de dalende exportinkomsten weer op te krikken. Er werd op de noodrem getrapt om de oplopende budgettaire tekorten voor 1995 in te perken, maar met weinig effectief resultaat. De tekorten stegen. Was men terug in de onzalige periode van 1988-1989 toen de Hongaarse economie op instorten stond?

(zie tabel 2)

Het Bokros Plan

Externe oorzaken zouden weldra nopen tot een radicale ingreep in economie en staatsfinanciën. In december 1994 brak de Mexicaanse crisis uit. De effecten ervan lieten zich tot in Centraal-Europa voelen. De internationale banken repatrieerden hun geld. Veel vertrouwen hadden ze niet in de Hongaarse economie, want eind 1994 prijkte er alweer een tekort van 4,1 miljard dollar (9 procent van het BNP) op de lopende rekening

van Hongarije (zie tabel 2). Het financieringstekort van de Hongaarse staat was inmiddels doorgeschoten naar in totaal 3 miljard dollar voor het jaar 1994. Deze externe schok noopte de regering Horn tot diligente spoed om via harde maatregelen het buitenlandse vertrouwen in de kredietwaardigheid van Hongarije te herstellen. Dat bleek niet eenvoudig daar inmiddels de relaties tussen premier Horn en diens minister van Financiën László Békesi behoorlijk verzuurd waren. Békesi nam in februari 1995 ontslag en werd vervangen door de eveneens neo-liberaal geïnspireerde socialist Lajos Bokros die in maart 1995 snel een pakket maatregelen uitwerkte om de concurrentiekracht van de economie te herstellen en de staatsuitgaven te verminderen. Men kon gerust gewagen van een neo-liberale koerswending die een groot ongenoegen bij de massa van de bevolking veroorzaakte. Immers, door de noodmaatregelen zou de forint voortdurend in waarde dalen ten aanzien van de munten van de belangrijkste handelspartners, hetgeen de import duurder zou maken, terwijl hogere invoerrechten nog eens de koopkracht zouden aantasten. De bezuinigingen op de staatsuitgaven zouden vooral de welvaartsstaat in het gedrang brengen door toedoen van een forse ingreep in het kindergeld. Het ambtenarenapparaat zou met

15 procent krimpen, wat het aantal werklozen zou verhogen. Hoewel officieel het werkloosheidspercentage iets boven 10 procent schommelde, was de werkelijke verborgen werkloosheid veel hoger. Alleen in Budapest en omgeving was de werkloosheid laag. Elders noteerde men een gemiddeld werkloosheidspercentage van 20 procent. Er waren oude industriesteden waar het aantal werklozen de 50 procent overschreed. De voorgaande jaren was de levensstandaard van de grote massa al met 40 procent gedaald. De teruggang in inkomen van de trekkers van vaste salarissen en pensioenen was in vele gevallen nog groter. Telt men daarbij op dat ongeveer 30 procent van de bevolking behoorde tot de groep van de gepensioneerden, dan is het niet verwonderlijk dat de (geregistreerde) armoede fors was gestegen. Tevens stond de financiering van de welvaartsstaat op instorten. Een verhoging van de hoge loonbelasting of de sociale bijdragen was niet meer mogelijk. De regering Horn restte toen alleen nog maar de vlucht vooruit: eerst bezuinigen en de forint fors devalueren, dan wachten totdat de export weer aantrekt en de import van kapitaal herneemt. Als de economische activiteit dan aanzwengelt, dan kan de staat meer inkomsten verwerven en zal de werkloosheid automatisch

De grote kiesoverwinning was voor de socialistische leiders een vergiftigd geschenk geweest. De bevolking koesterde inderdaad overspannen verwachtingen ten aanzien van de nieuwe regering. Daarom beperkte de regering zich aanvankelijk tot een aantal bescheiden macro-economische ingrepen.

Tabel 2: Enkele macro-economische gegevens (1993-1997) in miljarden US dollars

	1993	1994	1995	1996	1997
GDP in lopende prijzen (in forint)	3.548	4.365	5.494	6.845	8.341
Groei van BNP (%)	-0,6	2,8	1,5	1,3	4,4
Tekort lopende rekening	-4,3	-4,1	-2,5	-1,7	-1,0
Totale buitenlandse schuld	24,2	28,0	31,7	27,7	23,8
Inflatie (%)	22,5	18,8	28,2	23,6	18,3
Export	8,1	7,6	12,9	15,7	19,1
Import	12,1	11,4	15,3	18,1	21,2
Financieringstekort*	6,7	9,6	7,4	4,4	4,1
Werkloosheid (1.000 eenheden)	632	520	496	478	464

*Als % van het BNP zonder inkomsten uit privatiseringen
Bron: Ministerie van Economische Zaken, Budapest.

dalen. Er kwam protest uit vele hoeken tegen deze weinig sociale hervormingen. Het *Bokros Plan* vervreemde de MSzP van de vakbeweging en maakte het afsluiten van een sociaal akkoord onmogelijk. Enkele socialistische ministers namen om diverse redenen ontslag. Maar van een dissidentie in de parlementaire fractie was geen sprake. Horn bleef stevig in het zadel zitten, omdat voor hem geen alternatief was. Want alleen een constructieve motie van wantrouwen kan een Hongaarse premier ten val brengen¹³.

Het Bokros Plan droeg uiteraard de instemming weg van de internationale geldschietters. Vooral het IMF was in zijn nopjes. Het IMF had al sinds de jaren tachtig in Hongarije de krachtlijnen van de financiële en monetaire politiek gedicteerd. Want zonder de steun van het IMF kon Hongarije, dat inmiddels een bruto schuld van bijna 30 miljard dollar (zie tabel 2) torste, haar buitenlandse kredietwaardigheid gewoon afschrijven. Het IMF stelde ook alle klassieke eisen zoals een transparante binnenlandse kapitaalmarkt, afbouwen van subsidies en wereldmarktprijzen voor alle goederen en diensten, terugdringen van de staatssector, vrij kapitaalverkeer, een begroting in evenwicht, reduceren van de inflatie, etc. Nu had Hongarije zich steeds de beste leerling van de Centraal-Europese klas getoond. Men had altijd aan de internationale betalingsverplichtingen voldaan. Doch onder het conservatieve bewind van Antall was er weinig voortvarend geprivatiseerd en gesaneerd, was de landbouw uitbundig gesubsidieerd en was het staatsapparaat allerminst ingekrompen. De regering Horn moest dus hier een inhaaloperatie uitvoeren op straffe van een slechte beoordeling door het IMF. Vandaar dat Horn werk ging maken van de snelle privatisering van de staatsbedrijven, de afslanking van de sociale sector (sluiten van ziekenhuizen) en de hervorming van de pensioenen (invoeren van kapitalisatiefondsen)¹⁴.

Door een ambitieus privatiseringsprogramma voor de staatsbedrijven te ontwikkelen hoopte de regering vooral veel geld binnen te krijgen in harde valuta. De vreemde investeerders in de meest aantrekkelijke staatsbedrijven zouden dan voor de onontbeerlijke investeringen zorgen waardoor nog meer buitenlands kapitaal naar Hongarije zou vloeien. Dat betekende echter ook dat grote delen van de Hongaarse economie in buitenlandse handen zouden komen. Maar daar stond dan weer tegenover dat de modernisering van de economie niet betaald hoefde te worden

uit de binnenlandse spaarpot (die trouwens niet erg gevuld was) en dat de nieuwe technologie gratis zou binnenkomen, terwijl de vreemde investeerders ook nog voor *know-how*, marketing en buitenlandse afzet zouden zorgen. Multinationals werden tevens uitgenodigd te investeren in nieuwe productiefaciliteiten en het sluiten van contracten met Hongaarse toeleveringsbedrijven. Vandaar dat de regering Horn zich sterk maakte voor deze privatiseringen en voor de nodige flankerende financiële en fiscale maatregelen. Hongarije moest een investeringsparadijs worden. Daarom moest men de lonen laag houden, de arbeidskrachten beter kwalificeren, de arbeidsmarkt flexibiliseren en de belastingtarieven op de winst bescheiden houden. Dat alles vormde het recept voor een succesvolle neo-liberale strategie van *export-geleide groei*¹⁵. Die strategie stond of viel met een ruimere toegang tot de omliggende markten, vooral dan de EU, want de markten in Oost-Europa hadden steeds meer aan belang ingeboet.

Binnen vier jaar tijd slaagde de regering Horn erin om vrijwel alle belangrijke bedrijven en sectoren te privatiseren en (gedeeltelijk) te verkopen aan buitenlandse kapitaalgroepen. Dat gold met name voor de financiële sector, de hotelsector en enkele belangrijke industriële concerns. Als gevolg van deze privatiseringen groeide de effectenbeurs van Budapest als kool. Budapest werd een van de draaischijven van het internationale kapitaal tussen Oost en West. Deze ontwikkelingen maakten echter de Hongaarse economie kwetsbaar voor speculatieve bewegingen. De *bingo-economie* op de beurs deed de groep mensen die leefde van gemakkelijk gewonnen geld toenemen. Er ontstond een klasse van nieuwe rijken die zich aansloot bij de managers en de adviseurs van buitenlandse bedrijven. Deze nieuwe klasse werd uiteraard door de regering Horn met rust gelaten.

Macro-economische indicatoren bevestigden daarna Horns juiste visie op de problemen. De critici werd daardoor de mond gesnoerd¹⁶. De betalingsbalans fleurde op als gevolg van verhoogde kapitaalvoer en de aantrekkende exporten. Dat alles bevorderde vanaf 1996 de afbouw van de buitenlandse schuld met een vijfde, waardoor de kredietwaardigheid van de staat verhoogde. De inflatie daalde waardoor de rentevoeten weer verminderden. Men zat dus in een positieve macro-economische spiraal. In januari 1996 was de vrije inwisselbaarheid van de *forint* al van kracht

geworden. Langzaam maar zeker kon Hongarije zich als een normaal kapitalistisch land beschouwen dat een grote kans maakte om spoedig lid te worden van de EU. Lid worden van de NAVO – nog zo een bizarre droom – was een wens die al dateerde van het einde van de communistische periode en die uiteindelijk in de lente van 1999 werkelijkheid zou worden. Economische welstand en politieke stabiliteit werden dus beleefd als het effect van integratie in het Westen. Protest kwam onveranderlijk van diegenen die wezen op de noodzaak om de nationale onafhankelijkheid te vrijwaren. Dat waren groepen van uiterst links (de communistische MP) en uiterst rechts. Zij vertegenwoordigden de *losers* die van deze integratie in het Westers kapitalisme niets te verwachten hadden, nl. de meeste kleine boeren, de oude intellectuele middenklasse en de arbeiders in de oude en niet-concurrentiële bedrijven.

Het moment van Viktor Orbán

De economische groei schommelde nu rond de 4 procent en Horn beloofde in het zicht van de verkiezingen van 1998 dat een economische groei met 5 procent per jaar mogelijk was. Het einde van de tunnel was dus in zicht. Doch de MSzP zat nu in een nek-aan-nek race met de FIDESz. Door de regeringsdeelname van de SzDSz had deze partij veel aanhangers verloren. Veel kiezers uit de middenklasse hadden de sociaal-liberalen de rug toegekeerd ten gunste van de oppositionele FIDESz. FIDESz had zich onder impuls van partijleider Viktor Orbán geprofileerd als een nationaal-liberale partij met een rechtse retoriek. In 1995 had Orbán zijn FIDESz ontdaan van alle vroegere libertaire attributen en er tevens een Partij van de Burger (Magyar Polgári Párt, MPP) van gemaakt. Uit protest hadden enkele linkse figuren de FIDESz verlaten, maar dat had slechts de greep van Orbán op de partij versterkt. Door deze conservatieve ommezwaai was de FIDESz interessant geworden voor nationalistische kiezers die na de implosie van het MDF en de ruzies bij de Christen-Democraten op zoek

waren naar een alternatief. Ze vonden dat alternatief bij Orbán die ineens de Hongaren in het buitenland niet kon vergeten¹⁷ en vond dat de Hongaarse gezinnen weer meer kinderen moesten krijgen. Voor de verkiezingen van 1998 was het MDF nu blij een electoraal akkoord af te sluiten met Orbán om in elk

geval enige zetels te kunnen veroveren. Een fractie van de Christen-Democraten deed hetzelfde, maar zonder electoraal succes. Heel wat traditionalistische kiezers, vooral uit de hoofdstad, lieten zich door de uiterst rechtse Hongaarse Waarheid en Leven Partij (Magyar Igazság és Elet Pártja, MIÉP) van Csurka aantrekken.

De MSzP kon vrijwel geheel haar vroegere blok van kiezers behouden,

maar ze verloor de absolute meerderheid doordat in vele districten haar uittredende kandidaat niet meteen herkozen werd of niet de koppositie in de eerste stemronde innam. Veel vroegere kiezers van de SzDSz hadden daarbij al in de eerste ronde voor een FIDESz kandidaat gekozen, waardoor voor de MSzP een reservoir van potentiële kiezers in de tweede ronde wegviel. Hierdoor was de SzDSz praktisch van het politieke schaakbord verdreven (zie tabel 1). De FIDESz-MPP kon echter geen absolute meerderheid veroveren doordat de Boerenpartij versterkt uit de strijd was gekomen en ook Csurka's MIÉP zetels haalde. Daarom moest Orbán wel naar een partner uitkijken. In zee gaan met de MSzP in een Grote Coalitie wilde Orbán het liefst vermijden. Orbán koos voor rechts en vormde met de Boerenpartij geleid door József Turgyán een coalitiegereiniging, ook al had hij tijdens de kiescampagne verkondigd alléén te willen regeren en niets in de Kleine Boeren Partij te zien. Een nogal heterogene klas-sencoalitie kwam hierdoor aan de macht. Orbán vertegenwoordigde qua verschijning en programma zeker de modernistische fractie van de bourgeoisie, nl. de *yuppies*. Turgyán vertegenwoordigde de kleine boeren, dus de *losers*. Maar Orbán had de boeren nodig om aan een rekenkundige meerderheid te komen in het parlement. Turgyán had de stedelijke nieuwe middenklasse nodig om zijn

Hoewel er sinds 1998 een rechtse coalitie

aan de macht is, kan men bezwaarlijk

spreken van een trendbreuk in de

Hongaarse politiek. Integendeel, de

rechtse coalitie voert grosso modo

hetzelfde (rechtse) beleid uit als de

voorgaande centrum-linkse coalitie. De

verschillen liggen in de stijl en de retoriek.

armlastige boeren met staatsubsidies in leven te houden en de meer dynamische leden van de rurale middenklasse via geldverslindende moderniseringsprogramma's de race tegen de klok (toetreding tot de EU) te laten winnen. Orbán's nationalistische retoriek vormde het ideologische cement tussen beide klassen en partijen. In principe verdedigde Orbán vooral een verdere neo-liberale koerswending, wat zich uitte in zijn persoonlijke stijl en het opnieuw centraliseren van de sociaal-economische beslissingen.

Orbán's politiek *discours* was er eentje van overspannen verwachtingen scheppen, met als uitschieter een beloofde economische groei van 7 procent per jaar. De ontuchtering kwam evenwel al op 17 augustus 1998 toen de Russische financiële crisis uitbrak en de aandelenkoersen op de beurs van Budapest in elkaar klapten. Niet alleen hadden de Hongaarse speculanten onmiddellijk het hazenpad gekozen, maar ook vele buitenlandse beleggers en instellingen hadden meteen hun Hongaarse aandelenportefeuille geliquideerd. Orbán excuseerde zich door te wijzen op het feit dat de Hongaarse aandelen te vaak in een korfje zaten met slechte aandelen uit Oost-Europese landen. En de computerprogramma's van de beleggers in aandelenkorfjes maakten ten onrechte niet het verschil tussen de goede (Hongaarse) en de slechte aandelen. Hoe dan ook, een jaar later had de beurs van Budapest zich nog maar half van deze zware klap kunnen herstellen.

Hoewel er sinds 1998 een rechtse coalitie aan de macht is, kan men bezwaarlijk spreken van een trendbreuk in de Hongaarse politiek. Integendeel, de rechtse coalitie voert *grosso modo* hetzelfde (rechtse) beleid uit als de voorgaande centrum-linkse coalitie. De verschillen liggen in de stijl en de retoriek. Orbán wil met alle macht een groot politiek leider zijn, wat hem aanspoort tot grootspraak. Orbán is vooral *jong*. Hoewel hij bij zijn aantreden als premier in 1998 nog maar 35 jaar was, zat hij toch al meer dan 10 jaar in de nationale politiek. Ondanks die lange carrière ziet hij te jeugdig uit om de broodnodige Hongaarse continuïteit te symboliseren. Ooit begonnen in spijkerbroek met lange haren en baard, wil men vandaag in hem nog al te graag de ex-studentenleider uit Budapest zien. Zijn imago-wisselingen hebben inderdaad weinig bijgedragen aan zijn *look* als stabiele leider. Van anti-autoritaire student schakelde hij over op dominant leiderschap waarna hij na zijn verkiezingsnederlaag van 1994 FIDESz transformeerde tot een normale liberale

partij. Hij werd maar meteen zelf een *yuppy* door een keurig pak te kopen, zijn haren te laten knippen en zijn baard te laten scheren. Daarna schoof hij door naar rechts en bezong zowaar de deugden van het Hongaarse traditionalisme en nationalisme, iets wat hij trachtte aannemelijk te maken door zijn provinciale afkomst (geboren in 1963 te Székesfehérvár, 60 km ten westen van Budapest) te beklemtonen. Ook speelde hij de gewone volksjongen die graag voetbalt en dat op TV toont door tegen een balletje te trappen of met oude gloriën van het Hongaarse voetbal op te trekken. Niets werd hem te dol. Orbán was duidelijk bang om als een intellectueel te worden aangemerkt¹⁸. Als regeringsleider moet hij evenwel serieus ogen en daarom speelt hij nu de *jeune premier* die door veelvuldige interviews of toespraken zijn regeringsploeg met nogal wat bedaaide mannen en één vrouw de weg wil wijzen¹⁹.

Iedereen weet inmiddels dat Orbán een politiek overlever is. Dus hij is ook de man van de stille akkoorden. Dat laatste kwam al snel aan het licht toen men zich afvroeg hoe Orbán zijn onstuimige maar uitgeslapen minister van Landbouw en Plattelandsontwikkeling Torgyán in toom zou kunnen houden. Beiden vertegenwoordigen immers een wereld van verschil. Hoe flexibel zou Torgyán zich opstellen? Al snel deed echter het gerucht de ronde dat Torgyán in 2000 tot president wil worden verkozen en daarover al een akkoord met Orbán op zak had. Dat klonk als een grap. Een conservatieve boerenleider als president in het kosmopolitische Budapest? Dit zou wel eens tot politieke conflicten en vooral tot prestigeverlies in het buitenland kunnen leiden. Dat perspectief had Orbán er blijkbaar wel voor over. Eenmaal president, moet Orbán hebben gedacht, zal Torgyán als partijleider van de FKgP moeten vertrekken. Dat zou wel eens de neergang van de Boerenpartij kunnen bespoedigen. Die kiezers wil Orbán zelf inpikken, te meer daar ook een herziening van het kiesstelsel in combinatie met een vermindering van het aantal parlementszetels overwogen wordt.

De MSzP wacht inmiddels af. Horn is als politiek leider teruggetreden. Maar een broodnodige verjonging van de leiding bleef uit. De socialisten hebben de tijd en bereiden hun terugkeer aan de macht grondig voor. De MSzP weet dat de onvermijdelijke schandalen het blazoen van de regerende coalitie zullen besmeuren. Die zijn er inmiddels al. Volgens Hongaarse traditie wilde ook deze

regering zich meester maken van de staatsmedia. Dat veroorzaakte de nodige protesten van de liberale intelligentsia. Nepotisme is Torgyán niet vreemd als hij mag benoemen, wat bleek toen zijn familieleden op hoge posten verschenen. De klap op de vuurpijl kwam in mei 1999 toen bekend werd dat onder aanvoering van twee FIDESz staatssecretarissen²⁰ een groep parlementsleden van de meerderheidspartijen een actie op gang had gezet om de Amerikaanse ambassadeur in Budapest te wippen ten gunste van een vertegenwoordiger van wapenfabrikant Lockheed Martin. Reden? Hongarije moet in het kader van de NAVO de koop van nieuwe helikopters aanbesteden. Hongarije heeft dus ook al zijn helikopter-schandaal. Een andere controverse ontstond rond het moderniseren van de verkeersinfrastructuur in Budapest toen de Boerenpartij dat project kelderde ten gunste van investeringen in wegen in de provincie. Deze Boerenpartij is een blok aan het been van de liberaliseerders. Onder de regering Antall had de Boerenpartij al gedaan gekregen dat buitenlanders geen landbouwgrond in Hongarije mogen kopen, omdat anders vreemde speculanten de prijzen zullen opdrijven en daardoor de Hongaarse boeren beletten om zelf nog grond te kunnen kopen. Deze wetgeving belet echter ook de concentratie van de versnipperde boerenbedrijven en staat dus de modernisering van de landbouw in de weg. Onder premier Horn was een aanzet gemaakt om deze wetgeving die strijdig was met de regelgeving van de EU, aan te passen. Maar met de Boerenpartij is alsnog over dit onderwerp geen redelijk gesprek mogelijk. Het gevolg is dat Orbán nu belooft dat wanneer Hongarije lid wordt van de EU er een uitzonderingsclausule zal komen voor de Hongaarse boeren.

Conclusies

Ondanks alle politieke strubbelingen is Hongarije het land van de haast rimpelloze transitie van socialisme naar communisme geworden. Vele redenen zijn daarvoor aan te wijzen. Ten eerste was er de brede consensus tussen de hervormingsgezinde communisten en de oppositie om het kapitalisme te herstellen en het regime radicaal te veranderen. De meeste conflicten ontstonden dan niet meer rond het principe, maar wel rond de wijze waarop dit moest gebeuren. Aanvankelijk leek Hongarije weg te glijden in het nationalistisch conservatisme, iets wat op het ein-

de van het communistisch regime al zichtbaar werd toen een nationalistische onderstroom via het MDF opkwam en gevoed werd door de bedreigde positie van de Hongaarse minderheid in Roemenië. Maar de val van alle communistische regimes in de regio maaide dat nationalisme, dat zich begon te enten op de oude communistenhaat, anti-Russische gevoelens en klericalisme, het gras voor de voeten weg. Er was geen weg terug meer naar het conservatieve en agrarische Hongarije van vóór de oorlog.

Hongarije kende een transitie die eerst gekarakteriseerd werd door een vorm van conservatief gradualisme dat in 1994 bij de tweede vrije parlementsverkiezingen door de kiezers werd afgestraft. Niet de liberalen, doch de ex-communisten kwamen terug aan het roer. Een *paarse* coalitie onder Horn zou het pad effenen naar een nogal neo-liberaal hervormingsbeleid dat Hongarije rijp moest maken voor de EU. Functioneel gezien merken we dat deze centrum-linkse regeringsploeg vooral de bezuinigingen en de privatiseringen door het parlement kon jagen zonder een grote massa van ontevredenen op straat te brengen. De reden voor deze opmerkelijke sociale rust in een economisch onzekere situatie moeten we derhalve zoeken in de economische conjunctuur die geen ruimte liet voor een betere bescherming van de *losers* in de samenleving. Het was daarom niet te verwonderen dat deze regering in 1998 haar parlementaire meerderheid niet kon handhaven en vervangen werd door een rechtse coalitie geleid door Orbán. Hij zou het economisch beleid van Horn gewoon voortzetten en insgelijks de nadruk leggen op een strategie van export-geleide groei om uit het economisch moeras te komen en de integratie met het Westen vorm te geven. Men kan zich nu afvragen in welke mate de politieke en sociale verhoudingen zich rond deze krachtlijnen zullen stabiliseren en of de Hongaarse politiek binnen afzienbare termijn zal evolueren naar een tweepartijen systeem, met aan de ene kant een grote sociaal-democratische partij die bereid is de scherpe kantjes weg te vijlen, en met aan de andere kant een grote conservatief-liberale partij die naast de middenklasse in de steden ook de kiezers op het platteland kan aantrekken. Alle tekenen wijzen erop dat het in Hongarije vandaag die kant op gaat.

Noten

- 1 Met dank aan Attila Ágh en Péter Gedeon van de Budapest University of Economic Sciences, de vroegere *Karl Marx Universiteit*, voor hun uitvoerige kritiek op een eerdere versie van dit artikel.
- 2 De officiële partijlijn was altijd geweest om deze gebeurtenissen van 1956 te waarderen als een *contra-revolutie*. Binnen de Partij bestond een *revisionistische* stroming om de gebeurtenissen te waarderen als een *volksopstand*, waarbij het karakter van die opstand in het midden werd gelaten. De revisionisten wilden dus aan de legitimiteit van het regime van Kádár raken.
- 3 De Hongaarse bruto schuld in valuta steeg van 8,7 miljard dollar in 1981 naar 11,7 miljard dollar in 1985 en naar 20,6 miljard dollar in 1989.
- 4 David Stark en László Bruszt, *Postsocialist Pathways. Transforming Politics and Property in East Central Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, blz. 25-48; Rudolf L. Tökes, *Hungary's Negotiated Revolution. Economic Reform, Social Change and Political System*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, blz. 290-304.
- 5 Attila Ágh, "A felen és fodulat éve", in Sándor Kurtán, Sándor Péter en László Vass (red.) *Magyarország Politikaitkönyve*, Budapest, *Ökonómia Alapítvány - Economic Rt.*, blz. 26-31.
- 6 Het MDF was een conservatieve beweging die door een deel van de Partij werd getolereerd. Het MDF kreeg een sterke impuls toen steeds meer Hongaren zich begonnen ongerust te maken over de Roemeense politiek ten aanzien van de grote Hongaarse minderheid aldaar. Dit betekende een voedingsbodemp schep voor nationalistische betogingen en debatten geleid door traditionalistische intellectuelen die tot dan toe had moeten zwijgen. Onder deze stemmingmakers bevond zich de ook in het Westen bekende toneelacteur István Csurka.
- 7 Dit was een symbolische transactie tussen MDF en liberalen geweest, want de ex-dissident en schrijver Göncz was, hoewel van joodse origine, vlak na 1945 lid geweest van de Partij der Kleine Boeren. Daarbij was hij een huisvriend van MDF-leider Antall. Hij symboliseerde dus zowel de Hongaarse agrarische traditie als de joodse intelligentsia in Budapest.
- 8 Attila Ágh, "Democratic parliamentarism in Hungary: The First Parliament (1990-94) and the entry of the Second Parliament", in David M. Olson en Philip Norton (red.), *The Parliaments of Central and Eastern Europe*. Londen en Portland, Frank Cass, 1996, blz. 16-39.
- 9 József Antall was het prototype van deze intellectuelen. In 1956 was hij actief geweest in de even weer tot leven gewekte Christen-Democraten. Na een algemene amnestie in het begin van de jaren zestig werd deze historicus directeur van het Semmelweis Museum. De oorspronkelijke oprichters van het MDF behoorden allemaal tot de groep van traditionalistische auteurs, historici en volksdansen met een agrarisch-populistische en christelijke achtergrond.
- 10 David L. Bartlett, *The Political Economy of Dual Transformations. Market Reform and Democratization in Hungary*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1997, blz. 169-173.
- 11 OECD *Economic Surveys, Hungary*, 1995, blz. 20.
- 12 Erszébet Szalai, "The metamorphosis of the elites", in Béla K. Király en András Bozóki (red.), *Lawful Revolution in Hungary, 1989-94*, New York, Columbia University Press, 1995, blz. 159-193.
- 13 Attila Ágh, "Defeat and success as promoters of party change. The Hungarian Socialist Party after two abrupt changes", in *Party Politics*, 1997, vol. 3, 3, blz. 433.
- 14 Attila Ágh, "A korai konszolidáció éve", in Sándor Kurtán, Péter Sándor en László Vass (red.) *Magyarország Politikai tvkönyve*, Budapest, *Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítványa*, 1998, blz. 19; Katalin Bossányi, "National economy", in *The Reliable Book of Facts, Hungary '98*, Budapest, Greger-Delacroix Kiadó, 1998, blz. 137-142.
- 15 Joint assessment of Hungary's medium-term economic policy priorities by the Ministry of Finance, Hungary and the Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission, Budapest, June 4, 1997. 16 Report to the government on the 1997 position of the economy, Budapest, March 1998; Tibor Draskovics, "A summary of the economic processes in 1996-1997", prepared by the Ministry of Finance Economic Policy Department and Economic Analysis and Modelling Department. Budapest, 1997.
- 17 *Oxford Analytical Brief, Hungary: Foreign Policy*, September 21, 1998, blz. 2.
- 18 Orbán studeerde rechten aan de *Eötvös Universiteit (ELTE)* en behoorde tot de stichters van de huidige rechtssociologische faculteit *István Bibó College* in Budapest.
- 19 De gemiddelde leeftijd van zijn 16 ministers bedroeg in 1998 meer dan 50 jaar. Onder hen telt men 8 technocraten zonder parlementair mandaat.
- 20 Het betrof de staatssecretarissen István Balsay en Gabriella Selmeczi. De nationale veiligheidsadviseur van Orbán, Béla Gyuricza, en 29 parlementsleden van FIDESZ en de Boerenpartij werden eveneens in de affaire genoemd. Ook liep het gerucht dat Lockheed Martin een vliegtuigfabriek in Orbán's geboorteplaats Székesfehérvár wilde bouwen. Het schandaal verplichtte de twee staatssecretarissen om ontslag nemen (*The Budapest Sun*, 2 juni 1999).